

Homoseksuelen en lesbiennes in nationaalsocialistisch Europa

Homosexuels et lesbiennes dans l'Europe nazie

Agnès Graceffa

Édition électronique

URL : <https://journals.openedition.org/temoigner/10800>

DOI : [10.4000/temoigner.10800](https://doi.org/10.4000/temoigner.10800)

ISSN : 2506-6390

Cet article est une traduction de :

Homosexuels et lesbiennes dans l'Europe nazie - URL : <https://journals.openedition.org/temoigner/10795> [fr]

Éditeur

Éditions du Centre d'études et de documentation de l'ASBL Mémoire d'Auschwitz

Édition imprimée

Date de publication : 10 avril 2022

Pagination : 5-8

ISBN : 978-2-930953-16-8

ISSN : 2031-4183

Référence électronique

Agnès Graceffa, «Homoseksuelen en lesbiennes in nationaalsocialistisch Europa», *Témoigner. Entre histoire et mémoire* [Online], 134 | 2022, Online op 27 mars 2023, geraadpleegd op 29 mars 2023. URL: <http://journals.openedition.org/temoigner/10800> ; DOI: <https://doi.org/10.4000/temoigner.10800>

HOMOSEKSUELEN EN LESBIENNES IN NATIONAALSOCIALISTISCH EUROPA

EXPO De kwestie van het lot van homoseksuelen en lesbiennes in nationaalsocialistisch Europa – een pijnlijk en lang onbesproken onderwerp – werd in Frankrijk voor het eerst het onderwerp van een volwaardige tentoonstelling, die van 17 juni 2021 tot 6 maart 2022 liep in het *Mémorial de la Shoah* in Parijs. Gedurende die hele periode ging de tentoonstelling gepaard met een programma vol conferenties, artistieke voorstellingen en filmvertoningen.

Wie niet aanwezig kon zijn, kan de teksten en het merendeel van de tentoongestelde documenten terugvinden in een kleine catalogus, uitgegeven onder auspiciën van de curator van de tentoonstelling, de historica Florence Tamagne.

Florence Tamagne, een gerenommeerd expert in haar vakgebied, werd in mei 2020 door het *Mémorial* benaderd om het project op te starten, als antwoord op de talrijke verwachtingen die de laatste jaren steeds duidelijker werden geuit door institutionele, culturele en wetenschappelijke kringen en door diverse actoren uit het verenigingsleven. De voorwaarden leken nu vervuld om het project uit te voeren, in het kader van de geleidelijke verbreding van de thema's die door het *Mémorial* worden behandeld. Die omvatten (naast de Holocaust in het bijzonder) niet alleen allerlei vormen van genocidaal geweld, maar ook, meer in het algemeen, de vele vormen van onverdraagzaamheid jegens gemeenschappen of minderheden, die tot genocidaal geweld kunnen leiden.

Nationaalsocialistisch Europa was niet eenduidig in zijn vervolging van homoseksuelen, en het is op deze oorspronkelijke, wettelijk gefundeerde tweedeling dat

de tentoonstelling opent: het beroemde

artikel 175 van 15 mei 1871, overgenomen uit het Duitse wetboek van strafrecht, stelt 'onnatuurlijke losbandigheid' in het hele *Reich* strafbaar met gevangenisstraf en verlies van burgerrechten. Een soortgelijke wetgeving bestond er in Oostenrijk, Hongarije en Engeland, in tegenstelling tot België en Frankrijk, waar de Napoleontische wetten werden gehandhaafd die homoseksualiteit in het begin van de 19e eeuw hadden gedecriminaliseerd. Artikel 175, dat niet werd gewijzigd en weinig werd gebruikt tot de machtsovername van de nazi's, vormde het wettelijk kader voor toekomstige vervolgingen. Vanaf 1933 maakte het de uitsluiting, criminalisering en gevangenneming van homoseksuelen, travestieten of transseksuelen mogelijk. Het is van essentieel belang hier te herinneren aan de omvang van het fenomeen, dat ongeveer 100.000 mensen trof, van wie tien procent (tussen 5.000 en 15.000, volgens Florence Tamagne) in concentratiekampen werd geïnterneerd. Deze schatting is problematisch, omdat veel vervolgingen onder de radar zijn gebleven, aangezien de reden voor vervolging (homoseksualiteit) zelden duidelijk werd aangegeven. Hoewel het duidelijk is dat

- veel van de zogenaamde ‘asociale’ of ‘politieke’ gedeporteerden in feite werden gedeporteerd wegens hun zogenaamde afwijkende of liederlijke seksualiteit, is het bijna onmogelijk om hun werkelijke aantal te schatten. Daardoor dringt zich bij de bezoeker een andere vraag op: als homoseksualiteit in Frankrijk en België niet systematisch werd gecriminaliseerd, in tegenstelling tot Oostenrijk of Hongarije (waar zelfs lesbiennes een gevangenisstraf riskeerden), waren er dan niet ook minder zichtbare vormen van vervolging in deze landen?

De tentoonstelling werd in zes thema’s onderverdeeld. Het eerste, getiteld *Homoseksuelen en lesbiennes in de jaren twintig*, brengt de libertaire en creatieve dimensie van het interbellum in herinnering. Berlijn en Parijs worden geschetst als plaatsen van verdraagzaamheid, waar de hoop op emancipatie werkelijk

geoorloofd was. Ook al bleef de meerderheid van de homoseksuelen discreet, de eisen van een minderheid die zich publiekelijk bekend durfde te maken (niet enkel vanuit de clandestiniteit, maar evenzeer in het kunstenaarsmilieu en in segmenten van de medische wereld) leken te getuigen van een echte tolerantie in wording. Het geval van de seksuoloog Magnus Hirschfeld, exemplarisch voor de weinige gevallen die hier worden gepresenteerd, lijkt emblematisch voor deze bewegingen, die in meerdere Europese hoofdsteden de kop opstaken.

Dat het interbellum een gouden tussendoortje was, waar met de machtsovername van de nazi’s al snel een eind aan kwam, wordt geïllustreerd aan de hand van het tweede thema, met als titel *Homoseksualiteit en nazisme*. De titel geeft meteen al de ambiguïteit van het thema aan. In de Nationaalsocialistische Partij

zaten notoire homoseksuelen, en de cultus van het mannelijke lichaam die deel uitmaakte van Hitlers ideologie, had iets weg van homo-erotiek. Deze dubbelzinnigheid deed echter niets af aan de brutaliteit van de repressie die in 1933 begon, zoals blijkt uit de foto's van de plunderingen en boekverbrandingen waar het Berlijnse Instituut voor Seksuologie (*Institut für Sexualwissenschaft*) meteen het slachtoffer van werd. Drie jaar later ging een nieuwe fase in met de oprichting van een centrale dienst, die specifiek belast was met de onderdrukking van homoseksualiteit, waardoor de vervolging nog radicaler werd.

Aangiftes, arrestaties, hechtenissen: daarop spits het derde thema dat wordt voorgesteld zich toe, onder de titel *De Roze Driehoeken en de deportatie van homoseksuelen*. Hoewel diegenen die voor homoseksualiteit werden veroordeeld aan systematische uitroeiing in de kampen ontsnapten, werden ze wél onderworpen aan stigmatisering, vernedering en mishandeling, en aan medische experimenten. Of ze nu verspreid waren over de kampen, of – al naar gelang het geval – gegroepeerd waren in enkele barakken, doorgaans droegen zij niet

de beroemde roze driehoek, die enkel in Sachsenhausen werd opgelegd (vanaf 1938). Lesbische vrouwen, die geregistreerd werden als Joods, politiek, asociaal en/of crimineel, droegen ze nooit. Deze vaststelling maakt de terloopse vermelding op een namenlijst van gevangenen van Ravensbrück (30 november 1940), dat één van hen lesbisch was, bijzonder ontroerend. Het is een eenvoudig stukje papier met een grote historische waarde, dat als bewijsstuk geldt voor een vervolging die grotendeels onzichtbaar is gebleven, en waarvoor niet meer dan een handvol bewijzen bestaat.

Het volgende thema stelt de veelzijdigheid van de vervolging van homoseksuelen binnen nazi-Europa ter discussie. In veel landen buiten het *Reich* vonden vervolgingen plaats. Dit was het geval in Polen en de Tsjechose Republiek, zoals blijkt uit de tentoongestelde archiefstukken en foto's. De fascistische regering van Mussolini organiseerde een gedwongen ballingschap voor 'passieve pederasten', ook al werd homoseksualiteit in Italië niet bijzonder fel vervolgd. In Frankrijk deed zich een zeer paradoxale situatie voor: hoewel het Vichy-regime een nieuwe wetgeving inzake seksuele

••• meerderjarigheid invoerde (tot 21 jaar voor homoseksuele relaties; voor heteroseksuele relaties was dat 13 jaar), leek dit geen echte strafrechtelijke gevolgen te hebben. Integendeel, de tentoonstelling toont gevallen van vervolging in de bezette zone en nog meer in de Elzas, een gebied dat deel uitmaakte van het *Reich*. Maar homofobie kwam niet enkel bij fascisten voor. Ze bestond ook bij sommige verzetsstrijders, die collaborateurs en homoseksualiteit met elkaar in verband brachten, zoals blijkt uit de bijnaam ‘Gestapette’, die aan Vichy-minister Abel Bonnard werd gegeven. Dit herinnert ons er aan dat intolerantie tegen homoseksuelen in de 20^e eeuw niet het alleenrecht van het naziregime was...

Deze tegenstrijdigheid verklaart ten dele waarom de erkenning van de vervolging van homoseksuelen en lesbiennes zo delicaat en complex is geweest, en waarom ze zo lang op zich heeft laten wachten. De jarenlange handhaving van een bestraffende of discriminerende wetgeving, en schuldgevoelens en stigmatisering hebben de getuigenissen erover lange tijd onderdrukt en maakten het tot het begin van de jaren 1970 haast onmogelijk om openlijk herinneringen op te halen. De foto van Rudolf Brazda, die als roze driehoek naar Buchenwald werd gedeporteerd en die er pas in 2008 getuigenis over aflegde, bewijst hoe moeilijk de kwestie lag. Het is deze ‘lange zoektocht naar erkenning’ die het laatste thema van de tentoonstelling vormt, met een aantal welgekomen mediareferenties en verwijzingen naar historische werken. Ze wordt prachtig aangevuld met een documentaire film, waarmee de tentoonstelling afsluit. Die werd speciaal voor de tentoonstelling gemaakt en biedt de bezoeker een mix van getuigenissen van activisten, zoals Suzanne Robichon, historici en activisten, zoals Jean-Luc Schwab, en jonge historici, zoals Frédéric Stroh, specialist in de gerechtelijke archieven over deze kwesties in de Elzas- en Moezelstreek en in Duitsland.

De tentoonstelling mocht dan bescheiden van omvang zijn, ze probeerde de complexiteit van de kwestie ten volle aan te pakken en vormt zo een eerste belangrijke en geslaagde stap naar de erkenning van deze vervolgingen op Franse bodem. De voltooiing ervan, te midden van een pandemie, bleek bijzonder moeilijk, met name door de sluiting van heel wat archiefcentra voor onderzoekers. Des te opmerkelijker is de aanwezigheid van documenten van zeer uiteenlo-

pende aard en herkomst, waarvan de meeste nog nooit in Frankrijk aan het publiek zijn voorgesteld. Sommige komen uit Duitse LGBT- en privé-archieven, andere uit nationale of regionale archieven in Duitsland, Polen, Italië, en ook uit de departementale archieven van het departement Bas-Rhin of die van de *Service Historique de la Défense* in Caen. De evocatie van talrijke levensverhalen geeft de tentoonstelling een nog menselijker gelaat, en de keuze voor een verfijnde en waardige museumopstelling bleek een voltreffer. De mediabelangstelling voor de tentoonstelling en het grote aantal bezoekers geven aan hoezeer zij tegemoet is gekomen aan de verwachtingen van het publiek, en vooral die van jongeren, wat wij enkel kunnen toejuichen. ■

Agnès Graceffa

→ Meer weten

◆ <http://expo-homosexuels-lesbiennes.memorialdelashoah.org/>

© Memorial de la Shoah/Photo Jonathan Kellerman